

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА РОЛЬОВУ АДЕКВАТНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ З РІЗНИМ СІМЕЙНИМ СТАЖЕМ

THE ARTICLE DISCUSSED THE PROBLEM OF GENDER QUALITIES OF SPOUSES WITH DIFFERENT FAMILY EXPERIENCE ON THEIR ROLE ADEQUACY

У статті розглянута проблема впливу гендерних особливостей подружжя з різним сімейним стажем на їхню рольову адекватність. Багато вчених говорять про те, що інститут сім'ї втратив своє значення, сімейні цінності молодих людей знецінилися, а на формування шлюбно-сімейних відносин негативно впливають соціально-економічні проблеми нашої держави. Можливо, це так, але спостерігаючи за сучасним подружжям, можна відзначити, що: деякі з них, маючи чоловіка і дитину, шкодують про те, що вступили до шлюбу; інші живуть собі на втіху, забуваючи виконувати сімейні обов'язки; треті віддають перевагу альтернативним формам шлюбу; четверті обирають свободу і незалежність; останні відстоюють свої гендерні права.

На наш погляд, сімейні цінності для багатьох подружніх пар так і залишилися значущі, а ті, хто їх втратив, скористалися гендерною нерівністю, а якщо поглянути глибше, то вони, в силу своїх особистісних особливостей, не бажають приймати та виконувати сімейні ролі, іншими словами, погоджувати сімейні цінності, що, як наслідок, призводить до рольової дезорганізації в їх відносинах з партнером.

З огляду на актуальність проблеми ми поставили перед собою мету – вивчити вплив гендерних особливостей на рольову адекватність подружжя з різним сімейним стажем.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що більшість молодих і зрілих чоловіків та жінок мають андрогенні риси. При цьому у молодого подружжя виявлена рольова неузгодженість з багатьох сфер, а у зрілих партнерів лише за деякими. Порівнюючи очікування і прагнення молодих і зрілих жінок, відзначено, що вони очікують від свого партнера більше, ніж самі можуть йому дати, особливо яскраво це виражено серед молодих дружин. Чоловіки з різним сімейним стажем менш вимогливі до своїх дружин. Як молодим, так і чоловікам зрілого віку найбільше не вистачає емоційного тепла в родині. Ми вважаємо, що рольова адекватність і узгодженість сімейних цінностей подружжя з різним сімейним стажем більше пов'язана з індивідуальними особли-

востями кожного партнера, ніж з їхніми гендерними характеристиками.

Ключові слова: рольові очікування і прагнення, сімейні ролі, рольова узгодженість, рольова структура, стать, гендер, молода і зріла сім'я.

Many scientists say that the institution of the family has declined, modern spouses have lost family values, and the formation of marriage and family relations is greatly influenced by the socio-economic problems of our state. Perhaps this is so, but observing modern spouses, it can be noted: some of them, having a spouse and a child, regret that they got married; others live for their own pleasure, forgetting to fulfill family functions; still others prefer alternative forms of marriage; the fourth choose freedom and independence; the rest are upholding their gender rights.

And the problem is only that not all spouses want to solve their everyday issues and those who succeed, throw them on the shoulders of their partner. We believe that family values have remained significant for many spouses, and those who lost them took advantage of gender inequality, and if you look deeper, they, due to their personal characteristics, do not want to accept and fulfill the family role, in other words, to reconcile family values, which leads to role disorganization in their relationship.

Given the urgency of the problem, we set ourselves the goal of studying the influence of gender characteristics on the role adequacy of spouses with different family experience.

As a result of the study, it was found that the majority of young and mature spouses are of the androgynous type. At the same time, role mismatch was revealed in young spouses in many areas, and in mature partners only in some. Comparing the expectations and aspirations of young and mature women, it was noted that they expect more from their partner than they themselves can give him, this is especially pronounced among young wives. Men are less demanding of their wives, one and the other most of all lack emotional warmth in the family. We believe that the role adequacy and consistency of family values of spouses is more related to the individual characteristics of each partner than to gender characteristics.

Key words: role expectations and aspirations, family roles, role coherence, role structure, sex, gender, young and mature family.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.23.17>

Денисенко А.О.

к.психол.н.,

доцент кафедри психології розвитку

і соціальних комунікацій

Південноукраїнський національний

педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми. Проблема шлюбу та сім'ї на сучасному етапі досі залишається актуальною. Багато вчених говорять про те, що інститут сім'ї втратив своє значення, сімейні цінності молодих людей знецінилися, а на формування шлюбно-сімейних відносин впливають соціально-економічні проблеми нашої держави. Можливо, це так, але спостерігаючи за сучасним подружжям, можна відзначити, що: деякі з них, маючи чоловіка і дитину, шкодують про те, що вступили до шлюбу; інші живуть собі на втіху, забуваючи виконувати сімейні обов'язки; треті віддають перевагу

альтернативним формам шлюбу; четверті обирають свободу і незалежність; останні відстоюють свої гендерні права. У більшості випадків це пов'язано з тим, що багато жінок і чоловіків не хочуть, не можуть і навіть не прагнуть розв'язувати побутові питання, а вони завжди існують в кожній родині.

У 90-х роках і раніше ніхто не питав молодь, хоче вона вступати до шлюбу чи ні, було слово «треба», було «кохання» і кожен мовчки виконував свої сімейні ролі: чоловік був «добувачем», а жінка – «берегинєю сімейного вогнища». Тоді суспільство не розуміло чоловіка,

який стояв біля плити та готував їжу. Зараз у багатьох сучасних сім'ях спостерігається інша тенденція: чоловік займається матеріальним забезпеченням сім'ї, а дома виконує жіночі ролі.

Ми вважаємо, що цінності шлюбу та сім'ї для багатьох подружніх пар так і залишилися значущими, а ті, хто їх втратив, скористалися гендерною нерівністю, а якщо поглянути глибше, то вони, в силу своїх особистісних особливостей, не бажають приймати і виконувати сімейної ролі, іншими словами, погоджувати сімейні цінності, що, як наслідок, призводить до рольової дезорганізації в їх відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розглядаючи великий масив публікацій, можна сказати, що з даної проблеми вивчалися такі питання: гендерні особливості рольових установок і рольової адекватності подружжя (Нечепоренко О.П., Уфімцева О.В., 2015; Сазонова О.В., 2018); гендерні відносини в українській родині (Лавриненко Н., 2010); психологічна стать особистості і її взаємозв'язок зі шлюбно-сімейними установками на різних етапах сімейних відносин (Маленова А.Ю., Королева К.В., 2015); гендерний розподіл ролей в сім'ї (Усова Л.В., Лужик А.С., 2019); гендерні особливості шлюбно-сімейних відносин молоді (Іванова А.О., 2017); нові ролі чоловіків і жінок і їх значення для сім'ї та суспільства (Ol hL., KotowskaL., RichterR., 2018). Незважаючи на численні дослідження в даній області, все ж таки залишаються відкриті питання, що вимагають свого дослідження.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб визначити вплив гендерних особливостей на рольову адекватність подружжя з різним сімейним стажем. Для вирішення поставлених завдань застосовано комплексний підхід, що складається з об'єднання теоретичного аналізу наукових джерел та емпіричного дослідження. Використовувалися такі методи: спостереження, тестування і бесіда. Аналіз отриманих результатів здійснювався комплексом сучасних методів математичної статистики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує аналіз наукової літератури, основою розуміння сутності людини як родової істоти є термін «стать» (сукупність біолого-анатомічних і соціальних особливостей). Поняття «стать» і «гендер» іноді вживаються як синоніми, незважаючи на їх відмінності (Крайг Г.) [6]. У психології поняття «гендер» в широкому сенсі характеризує психологічні або поведінкові властивості, що відрізняють чоловіків від жінок, а у вузькому – позначає соціальну стать, соціально детерміновані ролі, ідентичність і сферу діяльності чоловіків/маскулінність і жінок/фемінінність, які залежать не від біологічних статевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства

(Кон І.С) [5]. С. Бем вважає, що будь-яка людина, незалежно від її біологічної статі, може поєднувати в собі традиційно чоловічі та жіночі якості (андроґінність), що дозволяє менш жорстко дотримуватися статево рольових норм і вільно переходити людям від традиційно жіночих занять до чоловічих і навпаки [1].

У системі гендерних відносин виділяють три рівні (Шевченко З.В.): на макрорівні – відносини виступають як гендерні ролі (модель поведінки, яка дозволяє судити про приналежність індивіда до чоловічої або жіночої статі); на мезорівні – гендерні стереотипи (визначають особливості і поведінку чоловіків й жінок); на мікрорівні – гендерні установки (зберігають власну ідентичність особистості) [13].

Під роллю Т. Шибутані розглядав нормативно схвалений спосіб поведінки, очікуваний від суб'єкта, який знаходиться на деякій позиції в структурі суспільних і міжособистісних відносин. Його дії залежать від розуміння і прийняття (вимоги до особи, щоб вона завжди представляла себе на місці іншої людини) виконуваної ролі [15].

О.А. Карабанова говорить про те, що сімейні ролі визначаються місцем і функціями індивіда в сімейній групі, мають свої правила, контроль і приписи виконання, пов'язані з успішністю функціонування сімейної структури в цілому. У зв'язку із цим рольова структура сім'ї характеризує ступінь ідентифікації з внутрішньосімейною роллю, співвідношення влади й контролю, відображаючи характер обов'язків, традицій, бажань і потреб подружжя. Її параметрами є: характер верховенства (влади й підпорядкування) і розподіл ролей відповідно до завдань, які вирішує сім'я на даній стадії свого життєвого циклу (зміна значущості певних функцій) [4]. З урахуванням розподілу верховенства, Л.Б. Шнейдер виділяє сім'ї традиційного типу (за подружжям відповідно до їх статі закріплені певні ролі), егалітарного типу (ролі розподіляються між подружжям порівну), авторитарного типу (управління і прийняття рішень в руках одного члена) і демократичного типу (рівноправність) [16].

Стосовно рольової адекватності (Волкова А.М.) можна сказати, що вона є однією з основних характеристик рольової поведінки подружжя (основа побудови сім'ї, формується в залежності від певних установок кожного партнера, орієнтуючи їх на різні моделі взаємин) та несе в собі узгодженість їх рольових очікувань (установка на активне виконання партнером певних обов'язків) та прагнень (особиста готовність партнера виконувати певну роль). На її формування впливають такі фактори: модель батьківської сім'ї; фантазії про майбутнього партнера; відносини в дошлюбний період; вплив соціального оточення; особистісні особливості партнерів;

розподіл влади в сім'ї; суперечливість вимог до виконання ролі; невідповідність ролі можливостям партнера; незадоволеність потреб інших членів родини [2].

Сучасні дослідження (Іванова А.О., Малєнова А.Ю., Корольова К.В., Нечепоренко О.П., Уфимцева О.В., Хабібрахманова Р.Р., Хасанова С.А., Усова Л.В., Лужик А.С.) показують, що на рольову адекватність подружжя негативно впливають: очікування від свого партнера виконання сімейних ролей, відповідно до їх гендерних характеристик [11]; стирання межі між чоловічими й жіночими ролями, що пов'язано з не розумінням за які сімейні сфери лягає відповідальність на плечі партнерів [9]; гендерно-рольовий дисонанс, тобто неузгодженість гендерних установок подружжя і їх невідповідність з виконанням сімейних ролей) та рольовий конфлікт жінки, яка не приймає традиційний уклад розподілу сімейних ролей, прагне створити демократичний тип сім'ї [3]; якщо один партнер з андрогенними рисами, а у другого переважають маскуліні чи фемініні [14]. Також визначено, що: в подружніх парах з однаковими гендерними характеристиками простежується узгодженість в рольовій поведінці [14]; сучасні чоловіки й жінки з андрогенним типом зберігають гендерні особливості, а сімейні відносини посилюють маскуліні й фемініні якості незалежно від статі партнера, що безпосередньо пов'язано з розподілом сімейних ролей [8].

Виходячи з мети нашої роботи, нами було організовано і проведено емпіричне дослідження серед 50 подружніх пар, з них 25 пар із сімейним стажем 1-5 років і 25 пар із сімейним стажем 20-25 років.

У процесі дослідження були використані такі методики: статево-рольовий опитувальник, розроблений С. Бемом (модифікований І.С. Клеціною), і методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі», запропонована А.Н. Волковою, Т.М. Трапезніковою [1; 2].

Аналізуючи отримані результати, нами виявлено, що в молодого подружжя в основному переважає андрогенний тип (80,0% жінок і 55,0% чоловіків). Вивчаючи рольові очікування і прагнення подружжя, встановлено, що жінки очікують від свого чоловіка емоційну підтримку (65,0%), виконання батьківських обов'язків (55,0%), соціальну активність (55,0%), зовнішню привабливість (55,0%) і готові до соціальної активності (60,0%), психологічного комфорту (60,0%), виконання батьківських обов'язків (55,0%) та зовнішньої привабливості (50,0%).

Своєю чергою, чоловіки очікують від жінок: емоційне тепло (80,0%), зовнішню привабливість (75,0%), особистісну ідентифікацію (60,0%), виконання батьківських обов'язків (55,0%), соціальну активність (55,0%), а самі

прагнуть до соціальної активності (80,0%), виконання батьківських функцій (65,0%) і приділяють увагу своїй зовнішності (50,0%).

Розглядаючи гендерні особливості подружжя зрілої сім'ї, також нами відзначені змішані риси у 80,0% жінок і 75,0% чоловіків. Виявлено, що більшість жінок чекають від чоловіка виконання батьківських обов'язків (65,0%), емоційну прихильність (65,0%), соціальну активність (60,0%), особистісну ідентифікацію (55,0%), зовнішню привабливість (50,0%), а самі орієнтовані на батьківську сферу (55,0%) та емоційну підтримку (55,0%). Чоловіки більшою мірою покладають відповідальність на дружину за виховну (85,0%), психотерапевтичну (75,0%), господарсько-побутову (55,0%) сфери (55,0%) та особистісну ідентифікацію (55,0%), самі схильні до емоційної підтримки (70,0%) і соціальної активності (60,0%).

Порівнюючи очікування і прагнення молодих і зрілих жінок, виявлено, що вони очікують від свого партнера більше, ніж самі можуть йому дати, особливо яскраво це простежується серед молодих дружин. Чоловіки менш вимогливі до своїх дружин, їм, незважаючи на сімейний стаж, найбільше не вистачає емоційного тепла в родині.

Стосовно рольової адекватності подружжя з різним сімейним стажем можна відзначити, що в молодій сім'ї порушення виникають у таких сферах: емоційна підтримка, зовнішня привабливість, особистісна ідентифікація, соціальна активність, а в зрілій парі – зовнішня привабливість і господарсько-побутова сфера.

Можливо, очікування і прагнення молодого подружжя тісно пов'язані з особистісними особливостями, внутрішніми суперечностями, а також з певними етапами, які проходить молода сім'я в цей момент, зокрема адаптацією (психофізіологічна сумісність і соціокультурна спільність), трансформацією (перебудова подружньої взаємодії), і стабілізацією (емоційно-особистісна взаємодія подружжя). У зрілій сім'ї чоловіки та жінки більш керуються бажанням зберегти сім'ю і, якщо й існують якісь проблеми, то вони більш виникають на побутовому рівні, можливо, пов'язані з економічною нестабільністю.

Розглядаючи структуру кореляційних зв'язків, нами встановлено наявність в кожній обстежуваній групі кілька кореляційних плеяд, які зв'язують різні прояви. Так, кореляційний аналіз отриманих даних в групі молодого подружжя на рівнях ($p < 0,01$) і ($p < 0,05$) дозволяє виділити провідні показники. Орієнтація на особистісну ідентифікацію з партнером зафіксована в позитивному зв'язку на рівні ($p < 0,01$) з готовністю виконувати господарські ($r = 0,654$) і батьківські функції ($r = 0,439$), очікуваннями емоційної підтримки ($r = 0,605$), готовністю бути емоцій-

ним лідером ($r = 0,451$) і стежити за своєю зовнішністю ($r = 0,416$). Прагнення до господарсько-побутової сфери вступає в позитивний зв'язок на рівні ($p < 0,01$) з очікуваннями батьківських обов'язків ($r = 0,524$), емоційного тепла ($r = 0,480$), готовністю до психотерапевтичних функцій ($r = 0,489$) і прагненням до зовнішньої привабливості ($r = 0,400$).

Наступну плеяду на рівнях ($p < 0,01$) і ($p < 0,05$) утворюють показники «маскулінність» і «андроґінність», які знаходяться в позитивному та негативному зв'язках з іншими показниками. Так, маскулінність корелює з андроґінністю ($r = -0,467$), інтимно-сексуальною сферою ($r = 0,496$), орієнтацією на господарсько-побутову ($r = 0,319$) та батьківську ($r = 0,372$) сфери. А андроґінність вступає в негативний зв'язок з інтимно-сексуальною сферою ($r = -0,429$), готовністю до особистісної ідентифікації ($r = -0,338$), батьківських обов'язків ($r = -0,368$) та зовнішньої привабливості ($r = -0,415$).

Своєю чергою, фемінінність на рівнях ($p < 0,01$) і ($p < 0,05$) знаходиться у зв'язку з маскулінністю ($r = -0,511$), очікуваннями господарсько-побутових функцій ($r = -0,328$) та орієнтацією на емоційно-психотерапевтичну сферу ($r = 0,318$).

Виявлені кореляційні зв'язки у молодого подружжя свідчать про наявність провідних показників, а саме: орієнтація до особистісної ідентифікації з партнером та готовність до господарсько-побутової сфери, а також маскулінність, андроґінність і фемінінність.

Провідними показниками кореляційних зв'язків на рівнях ($p < 0,01$) і ($p < 0,05$) у подружжя, які прожили 20 років і більше в шлюбі, виступають очікування господарсько-побутової сфери й маскулінність. Отже, господарсько-побутова сфера взаємодіє з очікуваннями батьківських обов'язків ($r = 0,376$), готовністю виконувати батьківські функції ($r = 0,369$), очікуваннями емоційно-психотерапевтичних функцій ($r = 0,556$) та зовнішньої привабливості ($r = 0,586$). Тоді як, маскулінність простежується у зв'язку з андроґінністю ($r = -0,330$), очікуваннями господарсько-побутових функцій ($r = 0,338$), орієнтацією на батьківську сферу ($r = 0,524$), очікуваннями емоційного тепла ($r = 0,484$).

Другу плеяду на рівнях ($p < 0,01$) і ($p < 0,05$) також організують два показники. Готовність до особистісної ідентифікації з партнером вступає у зв'язок з орієнтацією на господарсько-побутову сферу ($r = 0,533$), очікуваннями емоційного тепла ($r = 0,369$) та зовнішньої привабливості ($r = 0,488$). А готовність до соціальної активності корелює з очікуваннями емоційної підтримки ($r = 0,500$), готовністю бути емоційним лідером ($r = 0,328$), очікуваннями зовнішньої привабливості ($r = 0,319$).

Третю позицію займають три показники, зокрема фемінінність, андроґінність і орієнтація на батьківську сферу. Фемінінність знаходиться у зв'язку на рівнях ($p < 0,01$) і ($p < 0,05$) з маскулінністю ($r = -0,425$) та готовністю до господарсько-побутової сфери ($r = 0,538$), андроґінність виявлена у зв'язку з прагненням до батьківської сфери ($r = -0,353$) та зовнішньої привабливості ($r = 0,353$), а готовність до виконання батьківських функцій корелює з орієнтацією до соціальної активності ($r = 0,351$) і очікуваннями емоційної підтримки ($r = 0,424$).

Отже, в представленій вище групі серед провідних кореляційних зв'язків виявлено показники: очікування господарсько-побутових функцій, маскулінність, орієнтація на особистісну ідентифікацію з партнером та соціальну активність, а також фемінінність, андроґінність і готовність до виконання батьківських обов'язків.

Виходячи з отриманих результатів кореляційного аналізу, ми бачимо, що для молодого і зрілого подружжя є провідними одні й ті ж показники.

Висновки з проведеного дослідження.

Проведене нами дослідження показало, що більшість чоловіків та жінок нашої вибірки мають андроґенний тип. Визначено, що жінки очікують від свого партнера більше, ніж самі можуть йому дати, особливо яскраво це простежується серед молодих дружин. Чоловіки менш вимогливі до своїх дружин, їм, не зважаючи на сімейний стаж, найбільше не вистачає емоційного тепла в родині.

Також встановлено, що для подружжя молоді сім'ї очікування одного з партнерів не відповідає прагненню іншого в таких сферах, як: емоційна підтримка, зовнішня привабливість, особистісна ідентифікація, соціальна активність, що свідчить про рольову неузгодженості в парі.

Партнери зрілої сім'ї більше орієнтовані на узгодженість в своїх діях, порушення відзначені лише в господарсько-побутовій сфері й зовнішньої привабливості, на які можуть впливати та інші фактори.

Таким чином, можна вважати, що рольова адекватність і узгодженість сімейних цінностей подружжя більше пов'язана з індивідуальними особливостями кожного партнера, ніж з їх гендерними характеристиками.

Виконане дослідження дозволило висунути ряд актуальних питань для подальшого вивчення поставленої проблеми. Наприклад, дослідити сімейні цінності та рольові установки подружжя в міжнаціональних шлюбах; вивчити сімейні цінності та їх зв'язок з гендерними особливостями партнерів цивільного шлюбу; розглянути вплив гендерних особливостей подружжя на виникнення конфліктних ситуацій; вивчити вплив гендерних особливостей на рольову поведінку партнерів, які перебувають в одностатевому шлюбі.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Пер. с англ. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. 336 с.
2. Волкова А.Н. Практикум по экспериментальной и прикладной психологии. Ленинград, 1990. 88 с.
3. Иванова А.А. Гендерные особенности брачно-семейных отношений молодежи : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.03. Астраханский государственный университет. Астрахань, 2017. 232 с.
4. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. Москва : Гардарики, 2007. 319 с.
5. Кон И.С. Ребёнок и общество. Москва : Академия, 2003. 336 с.
6. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург : Питер, 2018. 939 с.
7. Лаврененко Н. Гендерные отношения в украинской семье. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2010. № 1. С. 138–162.
8. Маленова А.Ю., Королева К.В. Психологический пол личности и его взаимосвязь с брачно-семейными установками на разных этапах семейных отношений. *Омский научный вестник*. 2015. № 1. С. 67–78.
9. Нечепоренко О.П., Уфимцева О.В. Гендерные особенности ролевых установок молодых супругов в парах с детьми и без детей. *Омский научный вестник*. 2015. № 1. С. 95–100.
10. Oláh L., Kotowska I., Richter R. The New Roles of Men and Women and Implications for Families and Societies. *A Demographic Perspective on Gender, Family and Health in Europe*. February, 2018. Pp. 41–64.
11. Хабибрахманова Р.Р., Хасанова С.А. Распределение ролей между супругами в зависимости от их гендерных характеристик. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2014. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/raspredelenie-roley-mezhdu-suprugami-v-zavisimosti-ot-ih-gendernyh-harakteristik>.
12. Сазонова О.В. Сімейні цінності та рольові установки подружніх пар. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 39. С. 272–295.
13. Словник ґендерних термінів / Укладач З.В. Шевченко. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
14. Усова Л.В., Лужик А.С. Гендерное распределение ролей в семье. *Дневник науки*. 2019. № 4. URL : www.dnevniknauki.ru.
15. Шибутани Т. Социальная психология. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. 544 с.
16. Шнейдер Л.Б. Семейная психология : учебн. пособие. Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2006. 768 с.